

RANOKRŠĆANSKE I PREDROMANIČKE CRKVE TROGIRA I ČIOVA

Uvod

Trogir su na malom i niskom otočiću između Čiova i kopna osnovali Grci dorskog plemena iz Sirakuze, prvi kolonizatori Jadranskog mora, njegovih otoka i zaštićenih uvala. Najprije su na Visu 390. pr. Kr. utemeljili središte nove postojbine, a potom postupno i susjedno kopno. Drži se da su već u 3. st. pr. Kr. na mjestu nepoznatoga ilirskog naselja osnovali koloniju Tragurion (mjesto gdje pasu kože) koja je, ponajprije zbog svog položaja u strateški važnom tjesnacu, vrlo brzo postala utvrđena trgovačka kolonija sa skladištima i radionicama za popravak i gradnju brodova.

Nakon pobjede nad Pompejom Cezar je kaznio Issu (Vis) ukidanjem samostalnosti i oduzimanjem kopnenih posjeda. Stoga već Plinije Stariji (23.-79.) spominje Trogir kao rimski grad Tragurium, u sastavu solinskog konventa. Rimski miljokazi i itinerari spominju Trogir kao veću luku i žitnicu. Zahvaljujući dobrim vezama sa susjednom Salonom, Trogir se razvio u poljoprivredno, zanatsko i

EARLY-CHRISTIAN AND PRE-ROMANESQUE CHURCHES IN TROGIR AND ON ČIOVO ISLAND

The town of Trogir was founded on a small low-lying island situated right next to the mainland, and it is this favourable location that saved it from destruction during numerous ethnical migrations in the course of which many other coastal towns often suffered great damage and harm. In this town, churches were built in restrained urban surroundings above remains of earlier paganistic sanctuaries, and were in many cases subsequently renovated. This development pattern can be seen at the cathedral church of St. John the Baptist and at many other sacral buildings. A very thorough description is given of the St. Mary's church on Plokata, whose final six-leaved appearance was determined based on an old drawing. The nearby church of St. Barbara, considered by many as one of our most beautiful early-Romanesque sacral buildings, is also described in great detail. Churches situated on the nearby island of Čiovo are also depicted. Here the number of such churches is much smaller, principally because the island had been for quite some time a sanctuary to hermits and lepers. Nevertheless, some well preserved early Romanesque churches dating back from Byzantine Empire times, i.e. from the 6th and 7th centuries, still adorn this interesting island.

trgovačko središte. Osim ostataka ladanjskih vila, gospodarskih zgrada i nadgrobnih stela u obližnjem polju, u Trogiru nisu sačuvani značajniji rimski spomenici jer je kasnija srednjovjekovna općina, prisiljena da se dalje razvija na skučenom prostoru, vrlo brzo zbrisala grčku i rimsku podlogu.

Nakon propasti Zapadnoga Rimskog Carstva u 5. st. Trogir je najprije bio

u vlasti kasnijeg rimskog cara Julija Nepota, potom germanskog kralja Odoakra i Istočnih Gota, Nakon toga je skupa s ostalim dalmatinskim gradovima u vlasti Bizanta, najprije u sklopu Ravenskog egzarhata, a od 751. Dalmatinske teme. Zahvaljujući svom povoljnom otočkom položaju tijekom je prodora Slavena i Avara izbjegao tragičnu sudbinu Salone. Ali zbog razvijene trgovine s Hrva-

Trogir na crtežu iz 18. st.

tima na obližnjem kopnu, novi su se stanovnici vrlo brzo naselili unutar gradskih zidina. Već od 9. st. grad plaća tribut hrvatskim vladarima, ali zadržava autonomiju pod suverenitetom Bizanta. Od 11. st. Trogir postaje biskupija i dobiva sve attribute ondašnjih europskih gradova. Početkom 12. st. kraće vrijeme priznaje vlast hrvatsko-ugarskih kraljeva, a zabilježeno je da su ga 1123. temeljito razorili i opljačkali Saraceni.

Nakon ponovne kraće bizantske vladavine 1180. opet je pod vlašću hrvatsko-ugarskih kraljeva koji su mu potvrdili autonomna gradska prava. Tijekom 13. st. doživio je snažan gospodarski razvoj i graditeljsku obnovu. O snazi Trogira svjedoči i podatak da je u njemu 1242. utočište našao hrvatsko-ugarski kralj Bela IV. u bijegu pred Tatarima

Za vladavine Andrije III., posljednjeg kralja iz dinastije Arpadovića, potpao je pod vlast knezova Bribirskih koji su njime gospodarili do 1322. kada Trogir priznaje mletačku vlast. Potom je od 1322. do 1358. pod vlašću hrvatsko-ugarskog kralja Ludovika I. Velikog, a za rata Venecije i Gonove (1378.-1381.) bio je genoveško pomorsko uporište. Kraće je vrije bio u vlasti bosanskog kralja Tvrtka I. Kotromanića i Stjepana Dabiše, a potom ponovno u Hrvatsko-Ugarskom Kraljevstvu. Nakon sramotne Ladislavove prodaje Dalmacije 1409. Mletačkoj Republici, Trogir nije prihvatio novu vlast pa je zaposjednut tek 1420. nakon višednevnog bombardiranja. Od tog vremena Trogir slijedi političku sudbinu Dalmacije i Hrvatske do današnjih dana.

Trogir kao rijetko koji hrvatski grad ima temeljito opisanu svoju najraniju povijest. Ivan Lučić (1604.-1679.), poznat i kao Lucić ili Lucius, otac hrvatske povijesne znanosti, tiskao je 1673. povijest Trogira do mletačke okupacije (*Povijesna svjedočanstva o Trogiru koji se sada zove Traù*). Istodobno je o istoj temi pisao i Pa-

vao Andreis [1], a njegovo je djelo posebno značajno i kao kronika zbivanja kojima je bio suvremenik [2].

Ranokršćanske srušene trogirске crkve

Crkva u predjelu Travarica

Najstarija poznata trogirska crkva nije se nalazila unutar gradskih zidina nego sjeverno od gradskih vrata, uz cestu prema Kaštelima, na predjelu nazvanom Travarica, ali i Ošljak. Riječ je o grobljanskoj starokršćanskoj crkvi jer su Rimljani, kao i u obližnjoj Saloni, zabranjivali ukapanja u naseljima. Čini se da je bila posvećena Sv. Barbari, ranokršćanskoj mučenici podrijetlom iz Nikomedije u Maloj Aziji i stradaloj u Dioklecijanovim progonima kršćana 306. te jednoj od 14 pomoćnica u nevoljama te zaštitnici protiv groma i vatre koju štuju rudari, ponegdje građevinari i artiljerci. Toj je svetici crkva vjerojatno posvećena tek u 9. st. za frančke vlasti, čijem krugu pripada, jer se vjeruje da je crkva građena u 5. st.

Prije otkrića tragova bazilike na tom su mjestu pronađena dva ranokršćanska natpisa, a don Frane Bulić joj je ušao u trag zahvaljujući činjenici da se na Veliki četvrtak tu zaustavljala procesija iako nije bilo nikakvih tragova posvećenosti. Sondažnim je istraživanjima 1903. otkriven dio veće polukružne apside s ostacima klupe za svećenstvo i podnog mozaika. Nešto su sjevernije uočeni sarkofazi i zidovi jedne druge građevine, također s mozaikom. Zapadno od apside pronađeni su i ostatci jednog stupa što nagovještuje moguću trobrodnu građevinu.

Čini se da je crkva u više navrata bila obnavljana i da je bila u uporabi sve do 17. st. te da je bila razorena zbog straha da ju ne bi zauzeli Turci i iz nje napadali gradske zidine. Čini se da je oltar Sv. Barbare iz te crkve preseljen u crkvu Sv. Martina pokraj glavnoga gradskog trga koja je potom i nazvana po toj svetici.

Danas na terenu nema nikakvih tragova opisane crkve, a teško bi se utvrdio i njezin točan položaj [1], [3].

Smještaj ranokršćanskih i predromaničkih crkava na planu Trogira (1. Travarica pretpostavljeni položaj, 2. crkva na mjestu katedrale, 3. crkva na mjestu crkve Sv. Ivana Krstitelja, 4. ostatci crkve Sv. Marije, 5. crkva Sv. Marina i poslije Sv. Barbare, 6. crkva Sv. Dujma, sada Sv. Nikole, 7. ranokršćanska crkva Sv. Stjepana, 7.a – pretpostavljeni položaj predromaničke crkve Sv. Stjepana, 8. crkva Sv. Petra)

Crkva ispod katedrale

Katedrala Sv. Lovre, koju je naroda prozvali i katedralom Sv. Ivana, prema gradskom patronu, biskupu i benediktincu bl. Ivanu Orsiniju (oko 1034.-1111.), suvremeniku kraljeva Zvonimira i Kolomana, smještena je na glavnom gradskom trgu. Čini se da je podignuta na temeljima starije bazilike uništene u saracenskoj provali. Inače iskapanja u gradu svjedoče da je gotovo svakoj trogirskoj crkvi prethodila neka starija crkva iz rano-kršćanskog razdoblja. Uostalom u blizini zvonika sadašnje katedrale

pronađen je žrtvenik posvećen glavnoj grčkoj božici Heri, pa je, kako se čini, pogansko svetište prethodilo kršćanskoj crkvi. O tome svjedoči i posveta Sv. Lovri, rimskom arhiđakonu stradalom u progonima 258. koji je prije uhićenja crkveno blago razdijelio siromasima. Tom su svecu u Dalmaciji posvećene mnoge rano-kršćanske crkve, poput Lovrečine na Braču i Sv. Lovre u Stobreču. O postojanju starije crkve svjedoči i to da su unutrašnjost i prostor ispred u ranome srednjem vijeku služili za pokapanje, pa se i danas uski prostor između zapadnog pročelja katedrale

i palače Cipiko naziva cimatorij. O staroj se crkvi vrlo malo zna, spominje se primjerice u oporuci trogirskog građanina Kvirina iz 503., ali taj je dokument Lučić odbacio kao krivotvorinu. Navodi je i Konstantin VII. Porfirogenet, a Daniele Farlati 1751. u djelu *Illyricum Sacrum* tvrdi da je crkva izgrađena u 4. st. U nedavnim su nezavršenim istražnim radovima ispod apside zatečeni stariji dijelovi, a u davnim su konzervatorskim zahvatima bili ispod katedrale pronađeni ostatci manje građevine iako to nikad nije objavljeno.

Pretpostavlja se da je na trgu južno od katedrale bila i krstionica, ispred ruševina crkve Sv. Marije od Plokatte. Čini se da je to bila slobodnostojeća građevina i da je uklonjena pošto je Andrija Aleši (1425. - oko 1505.), graditelj rodom iz Lezha pokraj Drača, 1467. nadogrudio krstionicu uz sjeverni zid katedrale. Nova se katedrala, najpoznatija građevina Trogira i jedan od najznačajnijih spomenika graditeljske baštine u Dalmaciji, gradila više od četiri stoljeća, a radovi su započeli početkom 13. st., o čemu svjedoči natpis iz 1213. na južnim vratima. Katedrala je bila južnim i zapadnim pročeljem okrenuta trgu nad kojim dominira zvonik (visok 47 m). Trebala su se graditi dva zvonika, ali je izgrađen samo onaj na jugozapadnoj strani. Istočna se strana crkve s apsidom nalazila dvadesetak metara od gradskih zidina i morske obale. Sjeverni je dio katedrale bio oslonjen na gusto gradsko tkivo pa je za sve dogradnje (krstionica, kapela Sv. Jeronima, kapela Bl. Ivana i sakristija) trebalo rušiti gradske kuće [1], [2], [3].

Starija crkva ispod crkve Sv. Ivana Krstitelja

Crkva Sv. Ivana Krstitelja u blizini je glavnoga gradskog trga i uz svoj su je samostan gradili benediktinci u 13. st. To je jednobrodna crkva koju je, sudeći prema skulpturi jaganjca na portalu i kiparskim znakovima na

Dio katedrale Sv. Lovre u Trogiru ispod koje su ostatci starije crkve

zidovima, gradio majstor Radovan, autor monumentalnoga portala katedrale. Danas je u crkvi i samostanu uređena pinakoteka s vrijednom umjetničkom zbirkom.

Prema rekonstrukciji unutrašnji je raspon apsida 6,4 m, što je nešto manje nego na cimiterijalnoj bazilici na lokalitetu Travarica (7,8 m). Temeljna je stopa starokršćanske

Kako su poznate samo dimenzije apsida i način građenja vrlo je teško tipološki odrediti i apsidu i samu crkvu. Razrušen je i spoj zida i apsida pa je nejasno završava li apsidna potkovičasto ili s pilastrom na mjestu trijumfalnog luka. Sačuvan je preamali dio zida da bi se moglo zaključiti radi li se o trobrodnoj crkvi, na što ipak upućuju dimenzije apsida. Zapadno je pročelje ranoromaničke crkve dopiralo do pročelja romaničke crkve, a to je utvrđeno i sondiranjem [4].

Srednjovjekovna je crkva pripadala muškom benediktinskom samostanu koji se često spominje u dokumentima povezanim s imanjima i pripadajućim sakralnim građevinama koje su nedvojbeni ili pretpostavljeni ranokršćanski položaji (Fumija, Arkanđel, Bijaći, Žedno). Stoga se može pretpostaviti da je matična crkva utemeljena u doba prvoga benediktinskog vala tijekom 6. ili 7. st. A i ime je crkve vrlo logično jer se nalazila u neposrednoj blizini krstionice pa je stoga posvećena Sv. Ivanu Krstitelju [3].

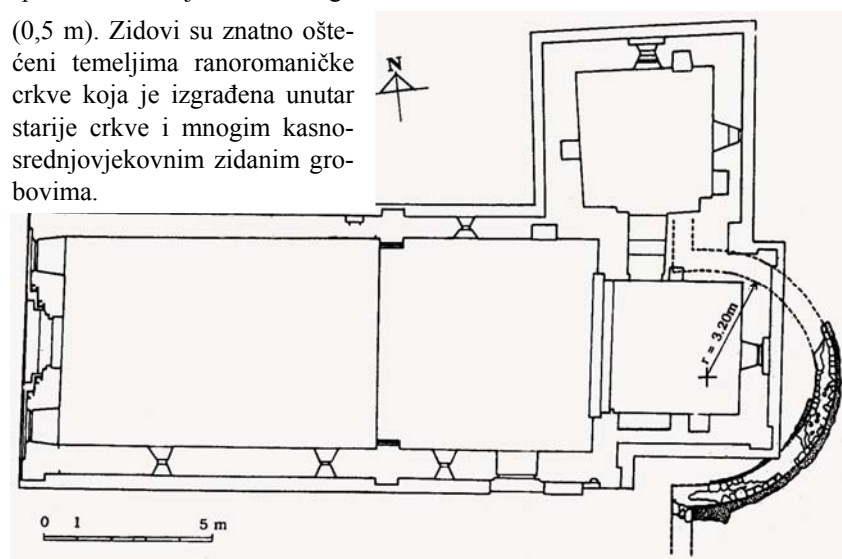
To međutim proturječi Vanji Kovačić, voditeljici zaštitnih arheoloških istraživanja, koja pretpostavlja da je prijašnja crkva ispod Sv. Ivana Krstitelja bila posvećena Sv. Mariji, kako se zove i obližnja šesterolisna (šesterolatična – šesterokohnna) crkva. To tumači činjenicom da je Petar Lučić (otac povjesničara Ivana, pjesnik i skupljač književnih djela i povijesnih dokumenata) spominjao u 8. st. gradnju nove crkve Sv. Marije iz temelja jer je prijašnja propala, a sondiranje je dokazalo da ipak leži na helenističkim zidovima. Crkve posvećene Blaženoj Djevici Mariji osnažene su koncilom u Efezu (431.), a bilo je uobičajeno da se grade dvojne crkve, od kojih je marijanska imala kongregacijsku namjenu, a druga se vezivala uz kult nekog mučenika. Drži da je druga crkva, paralelna s crkvom na mjestu današnjega Sv. Ivana Krstitelja, zapravo današnja katedrala posvećena Sv. Lovri. Stoga su

Sadašnja crkva Sv. Ivana Krstitelja

No tijekom zaštitnih arheoloških iskapanje provedenim oko benediktinske crkve početkom 1987. i krajem 1989. s istočne su i južne strane pronađeni ostatci apsida ranokršćanske crkve. Polukružni je zid apsida sačuvan u tjemenu dijelu u duljini od približno 4 m, a s južne strane spoj s apsidom i manji dio ravnog zida (0,5 m). Zidovi su znatno oštećeni temeljima ranoromaničke crkve koja je izgrađena unutar starije crkve i mnogim kasnosrednjovjekovnim zidanim grobovima.

apside gotovo metar ispod postojećega pločnika, a vanjski je zid, sačuvan do visine od 70 cm, gladak i bez tragova kontrafora ili bilo kakve raščlambe. Za razliku od već spominjane bazilike nije pronađen subselij (klupa za kor), no možda je uništen prokopanom gotičkom grobnicom.

Tloct crkve Sv. Ivana Krstitelja s tragovima starije crkve

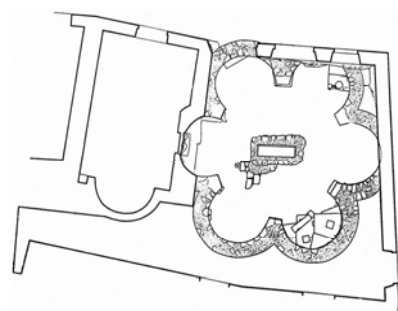
obje crkve trebale nastati u 5. ili 6. st. [4].

Zanimljivo jest da su obje crkve, katedrala Sv. Lovre i crkva Sv. Ivana Krstitelja, dakle njihove ranokršćanske prethodnice i sadašnje crkve, smještene u istočnom dijelu grada, gotovo uz same gradske zidine. Obje su također iz temelja obnovljene u 13. st., jedna kao katedralna, a druga kao samostanska. To bi značilo da su obje temeljito stradale u napadu Saracena. Valja još dodati da se južno od crkve i samostana Sv. Ivana do početka 20. st. nalazio biskupijski sklop koji je zbog dotrajalosti srušen i na tom je mjestu podignuta zgrada suda. Biskupija nije dakle bila vezana uz katedralu, već se prostirala uz gradske bedeme između benediktinskoga samostana i čiovskog mosta s kulom na obali. To samo znači da bi odnose katedrale, benediktinskog samostana i biskupije, posebno od 11. st. otkad je Trogir biskupsko sjedište, trebalo dodatno proučavati i razjašnjavati.

Predromaničke trogirске crkve

Ostatci crkve Sv. Marije

Južni je dio glavnoga trogirskog trga zapravo neprekinuti niz crkava. Tu su ostatci crkve Sv. Marije, mala zavjetna crkvice Sv. Sebastijana sa zvonikom (podignuta iznad trijema crkve Sv. Marije) i iza gradske lože crkva Sv. Barbare, negdašnja crkva Sv. Martina. Najzanimljivija je svakako najistočnija koja se nalazi nedaleko opisane crkve Sv. Ivana Krstitelja – Sv.

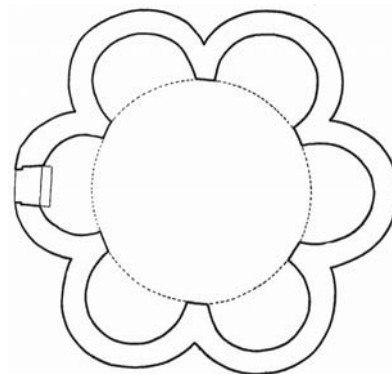
Pronađeni tragovi crkve Sv. Marije nakon iskapanja

Marija od Poljane (S. Maria de Platea), a koju još zovu Sv. Marija od Plokate, Sv. Marija na trgu, Sv. Marija Rotonda ili jednostavno Sv. Marija. To je jedna od osam poznatih šesteroapsidnih dalmatinskih crkava i treća po očuvanosti, iza crkve Sv. Trojice u Splitu i Sv. Marije u Zadru, iako je 1833. temeljito srušena, a nedavno djelomično i u temeljima rekonstruirana.

Crkva se inače prvi put spominje 1263. u zapisima pisarnice trogirске općine. Ti se zapisi odnose na zemlju, ali su često dokumenti u njoj, ispred nje ili pokraj nje sastavljeni. Prvi opis crkve potječu iz 17 st., a napisao ga je Ivan Lučić koji ističe veliku starost i naziva je Madona della Piazza. Spominje i njezin portik (predvorje) na zapadnoj strani koji je 1477. preuređen u zavjetnu crkvu Sv. Sebastijana, za spas od kuge, s gradskim satom. Naime taj je kršćanski mučenik (stradao 305.) inače zapovjednik Dioklecijanove tjelesne straže, uz Sv. Fabijana i zaštitnik od kuge. O crkvi piše i Andreis [1] koji spominje veliku starost, okrugli oblik i četiri oltara, a poslije se u jednoj biskupskoj vizitaciji iz 1756. uz starost i okrugli oblik navode samo dva oltara.

Najvažniji je opis iz 1833. prije njezina rušenja prenio 1939. Urban Križomali, svećenik i vjerski pisac, gdje se izričito tvrdi da srednja kupola strši nad manjim kupolama [5]. Najstariji je crtež sačuvan u katastarskom planu Trogira iz 1830. gdje se u župnom vrtu na jugoistočnom uglu trga uz crkvu Sv. Sebastijana nazire građevina šesterolisnog tlocrta.

Iskapanja su u vrtu župne zgrade u Trogiru započela 1957., a s najjužnijim konzervatorskim zahvatima nastavljena 1959. Radove je u sklopu doktorskog rada vodio Tomislav Marasović. Područje je istraživanja bilo omeđeno vrtnim zidom s istočne i sjeverne strane i to je zapravo bio zid nedovršene kuće započete sredinom 19. st. Veći je dio bio pre-

Rekonstrukcija tlocrta crkve Sv. Marije

kriven raznovrsnim raslinjem, a samo je južni dio bio popločen.

Nakon uklanjanja vegetacije rađena su sondažna istraživanja i potom se prišlo sustavnom iskapanju. Iskapano je cijelo područje šesteroapsidne crkve, a potom i međusobni spoj Sv. Marije i Sv. Sebastijana jer je zid nove crkve presjekao veći dio zapadne apside.

Istraživanja su 1959. nastavljena iz crkve Sv. Sebastijana, ali i uklanjanjem pločnika, skidanjem istočnoga zida i utvrđivanjem sjeverozapadne apside.

Potvrđeno je da je crkva Sv. Marije tlocrtno imala oblik šesterolista s najvećim vanjskim promjerom 11 m. Oko okrugle osnove pravilno su bile nanizane polukružne apside. Unutrašnji je promjer kružne osnove iznosio 6 m, a prosječni unutrašnji promjer apside 2,6 m. Debljina je zidova bila jednolična (0,7 m), osim na spojevima apside (0,6 m). Ulaz je bio na zapadnoj strani, a prezbiterij na istočnoj. Crkva je građena rustičnom tehnikom priklesanih lomljenaca, položenih u nepravilnim slojevima u obilati sloj vapnenog morta. U unutrašnjosti su zapažene tri podne razine, najniža u zapadnoj apside, u svetištu povišena za 15 cm i treća, najviša pred pragom zazidanih vrata crkve Sv. Sebastijana. Na sredini je pronađen sarkofag koji je bio ispod poda izvorne crkve, a pokrovnica mu je bila sastavni dio pločnika. Otvore osim na zapadu nije bilo moguće

utvrditi, a za svod se prema ostacima u zapadnoj apside ustanovilo da počinje nad vijencem i da se pruža oko cijele apsida. Za oblik i dimenzije tambura, po analogiji s crkvom Sv. Trojice u Splitu, utvrđeno je da počinje nad vijencima apsida i da kupola završava čunjastim krovom. Vrijeme je njezina nastanka određeno vrlo široko – od 8. do 11. st. [5].

Pronađeni crtež crkve Sv. Marije Charlesa Loiusa Clerisseaua

Rezultati istraživanja objavljeni su 1963., a slučaj je htio da je te iste godine američki povjesničar umjetnosti prof. Thomas McCormick, tragajući za crtežima francuskog grafičara i arhitekta Charlesa Loiusa Clerisseaua (1721.-1820.), u *Ermitažu* u Sankt Peterburgu pronašao crtež trga u Trogiru iz 1757., što ga je autor izradio kao član istraživačke ekspedicije britanskog arhitekta Roberta Adama koja je te godine proučavala i snimala Dioklecijanovu palaču u Splitu. Kako je na crtežu bila jedna centralna građevina, obratio se za pomoć Tomislavu Marasoviću. Crtež je omogućio kompletiranje spoznaja o crkvi Sv. Marije. Potvrđeno je da je to bila građevina čistoga šestoroliznog tlocrta, sa šest konha (latica) radijalno raspoređenih oko kružne osnove. Apside su bile presvođene polukupolastim svodom, a središnji je kružni prostor s kupolom nad tamburom bio nešto viši od pretpostavljenog. Zahvaljujući crtežu utvrđena je i raščlanjenost vanjskih zidova

apsida i tambura plitkim nišama, kao i dva dekorativna vijenca pod krovovima polukružnih konha [6].

Time je konačno riješen izgled crkve, ali je otvorena još žešća rasprava o vremenu njezine izgradnje, posebno zbog već spominjane stare notice koju su navodili Petar Lučić i Ivan Lučić, ali i Farlati, gdje se kao vrijeme

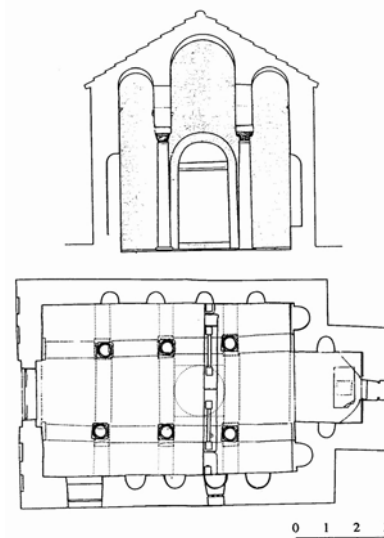
me gradnje ili obnove iz temelja spominje 8. st. Sada je vrijeme gradnje pomaknuto na 10. ili 11. st. jer je zaključeno kako se takve složene građevine nisu mogle graditi u 8. st. A spomenuta se tvrdnja, ako je uopće autentična, možda odnosi na prijašnju gradnju koja je poslije pretvorena u šesteroapsidalnu. Mnogo se raspravljalo i o pronađenom sarkofagu i o tome je li bio u izgrađenoj crkvi ili je donesen poslije [6].

No to je potaknulo raspravu o vremenu nastanka i svrsi svih naših centralnih građevina, od jedne do šest apsida koje su uglavnom grupirane na širem zadarskom području te na Krku i u Splitu i okolici. Ponovno je osnažen davni zaključak da im je osnovni uzor bila zadarska krstionica, štoviše mnoge crkve imaju i iste dimenzije. I ovdje je zaključak bio da su se takve crkve gradile samo u 11. st., s izuzetkom najveće, Sv. Donata u Zadru koja je navodno građena početkom 9. st. [8].

Jedan od razloga za određivanje nastanka tih crkava bio je i način gradnje. Međutim to se pokazalo nepouzdanim kriterijem jer su slično građene i crkve iz starokršćanskog razdoblja. Sve u svemu rasprava o nastanku i svrsi naših centralnih crkava ipak još nije zaključena [3].

Crkva Sv. Martina (Sv. Barbare)

Iz glavne se gradske ulice, neposredno uz gradsku ložu, ulazi u najstariju sačuvanu trogirsku crkvicu, pomalo izgubljenju u presvođenoj ulici, a nju svrstavaju među naše najljepše predromaničke i ranoromaničke crkve. To je minijatura trobrodna bazilika (12 x 7 m) razdijeljena kolonadama. U sredini, kako se čini, iznad traveja pred oltarom nalazila se izvorna kupolna konstrukcija zvonika, o čemu svjedoči pokrovom prekriven otvor u svodu. Nekad je bila ukrašena ranosrednjovjekovnim freskama koje su sačuvane u neznatnim tragovima i presvođena križnim svodom koji je tada bio vrlo rijedak u zapadnim crkvama.

Presjek i tlocrt predromaničke crkve Sv. Martina

O crkvici se mnogo pisalo, ali su je brojni autori različito datirali, u rasponu od 9. do 11. st. Prvi je o postojanju zvonika, koji je vjerojatno bio nalik onome na crkvici Gospe od Zvonika u Splitu, pisao Cvito Fisko-

Unutrašnjost crkve Sv. Barbare

vić [9] na temelju rukopisa *Chiesa di Traù (Trogirske crkve)* nepoznatog autora iz Garanin-Fanfognine knjižnice i službenog izvješća pohoda trogirskog biskupa Didaka Monole koji je 1756. izradio tajnik Marko Perojević. Perojević ujedno spominje i oltar Sv. Barbare među južnim stupovima, prenesen iz crkve s lokaliteta Travarica, po kojemu se crkva umjesto Sv. Martin naziva Sv. Barbara.

O crkvi je pisao i Tomislav Marasović u već spominjanom radu [6] i svrstao ju u građevinu koja ujedinjuje dva osnovna tipa crkava – longitudinalnu baziliku i centralno orijentiranu crkvu s kupolom. Ne vjeruje u postojanje središnjeg zvonika već drži da je to bila kupola, a crkvu svr-

stava u sredinu 9. st., a možda i prije, na početak karolinškog razdoblja. Dodaje da rustičnosti pridonose kapiteli stupova preuzeti iz antičkih građevina, ali dodaje kako su rezultat jedne obnove iz 17. st., a ne vrlo raširene prakse u to doba u našim krajevima.

Crtež nadvratnika Sv. Barbare (Sv. Martina)

U crkvi su pronađena dva vrlo stara natpisa. Jedan je kamena greda iz oltarne pregrade, uzidana u stubu pred oltarom, s latinskim tekstom koji u prijevodu glasi: "Tko god već

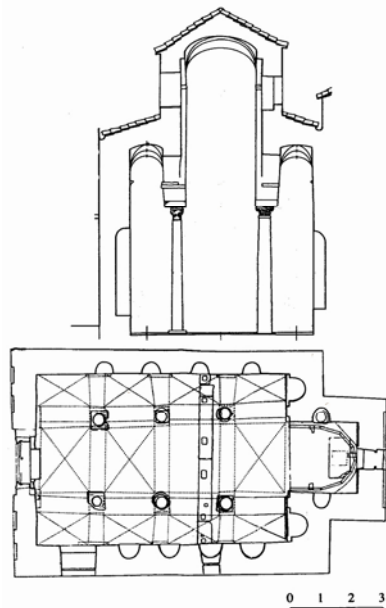
želi znati obnovitelj djela Petar se zove (a) njegova žena Dobrica i u čast tolikih očeva ovdje su prvi posvećeni". Drugi je na nadvratniku glavnoga crkvenog ulaza i njegov je prijevod: "Uime Gospodnje ja Majo (ego Maius) skupa s rođakom mojim Petrom odlučili smo za spas duše naše ovaj hram izgraditi."

Na temelju tih natpisa i na temelju zapažanja unutrašnjih graditeljskih proporcija i ostataka, Radoslav Bužančić [10] zaključuje da je sadašnja crkva Sv. Martina odnosno Sv. Barbare ranoromanička građevina iz druge polovice 11. st., a da je jedna od pregradnja ili izgradnja u predromaničkom stilu izvedena približno 1000. godine. Ranoromanička crkva u cijelosti slični crkvi iz vremena gradnje iako nisu sačuvani zvonik (njegovo postojanje potvrđuje podnožje nad drugim travejom) i oltarna pregrada. Ipak istraživanjima je otkrivena slojevitost izgradnje koja u sebi krije elemente prijašnjih višekratnih pregradnja.

Predromanički je Sv. Martin obnovljen u duhu novoga stila koji je skupa s hrvatskim vladarima kročio u dalmatinske gradove u šezdesetim godinama 11. st. To se posebno vidi po impostima (ležajevima) lukova na unutrašnjem zidu pročelja. Upravo uspoređivanjem imposta može se zaključiti da je srednji brod bio nešto uži, a lukovi arkada malo niži. Pregradnjom se dakle nije mijenjao samo bačvasti svod u križni, već je temeljito preoblikovan i cijeli srednji

brod pa je unutrašnjost crkve potpuno promijenjena. Ni Bužančiću nisu jasni razlozi tolikih zahvata, ali pretpostavlja da su potaknuti boljim bazilikalnim svjetlom u unutrašnjosti jer

prijašnji središnji brod vjerojatno nije bio nadvišen već pokriven dvo-strešnim krovom, kako je to slučaj sa zadarskom crkvom Sv. Lovre ili crkvom Sv. Eufemije u Splitu. Teze o ranoromaničkoj temeljitoj obnovi potkrijepljene su rasporedima unutrašnjih niša što se ne slažu s arkadama te lezenama i pojasnicama srednjeg broda koje pripadaju različitim konstrukcijskim i oblikovnim rješenjima.

Presjek i tlocrt ranoromaničke crkve Sv. Martina

Posebno su temeljito analizirani natpis i oblikovanje nadvratnika ulaznih vrata. Zaključeno je da je gradnju poduzeo prior Maius sa svojim rođakom Petrom. Navedeno je da se možda radi o Madiju, pripadniku zadarske patricijske obitelji Madijevca, prioru i prokonzulu koji je vladao bizantskom Dalmacijom od 986. do 1000. godine. Tu je neobično isticanje ne odviše bliske rodbinske veze (*cognatu meos Petrus*) pa se tvrdi da je to bila neka iznimno značajna osoba. Mogao je to biti Krešimir III., kojemu je navodno crkveno ime također bilo Petar, djed Petra Krešimira IV., koji je sjeo na prijestolje 1000. nakon trogodišnje borbe sa svojim bratom Svetoslavom. Upravo je u Trogiru te godine, prema kronici

Ivana Đakona, poraženi Svetoslav dočekao dužda Petra Orseola, priznao mu upravu nad dalmatinskim gradovima i predao mu svog sina kao taoca. Na temelju te analize vrijeme bi gradnje predromaničke crkve bilo smješteno točno u 1000. godinu ili koju godinu prije ili poslije [10].

Bez obzira na vrlo argumentirane dokaze o temeljitoj pregradnji crkve u 11. st., prilično je nategnuto, iako i vrlo maštovito, tumačenje natpisa nad nadvratnikom, što inače nije rijetkost među našim teoretičarima. Za Bužančića je natpis na nadvratniku stariji od onoga koji je pronađen u srušenoj oltarnoj pregradi. Taj svjedoči o prijašnjoj pregradnji i spominje neku Dobricu, što se često uzima kao dokaz za rano hrvatsko naseljavanje Trogira. Ipak natpis na nadvratniku, ako je točan, ne govori o obnovi već o gradnji, a ranoromaničku obnovu ne može spominjati natpis s pregrade koja je u toj obnovi srušena. Ne treba također zanemariti ni mogućnost da je Petar koji se spominje u oba natpisa ista osoba.

Možda su i križno-kupolni svod i polukružne zidne niše ranobizantskog podrijetla, na što može upućivati i naslovnik Sv. Martin, ali samo ako se radi o Sv. Martinu I., papi i mučeniku (oko 590.-654.) koji se slavi i u Zapadnoj i u Istočnoj crkvi (spomen dan 13. travnja), a ne o Sv. Martinu biskupu (316.-397.) koji se slavi samo na Zapadu i poznat je po svojoj dobroti i pokrštanju galskih plemena (spomen dan 11. studenoga). O ranokršćanskom naslijeđu ipak najviše svjedoče spoliji, kapiteli, rešetkasta prozorska tranzena te nekoliko ulomaka s urezanim latinskim križem ugrađenim u oltar i zidove [3].

Ostale predromaničke crkve

Samostan Sv. Nikole (nekad Sv. Dujma) nalazi se uz južne i jedine sačuvane gradske zidine, iako se za utemeljenja nalazio izvan njih. U ispravi o osnivanju iz 1064. nalaze se samo hrvatska narodna imena – Dob-

rana, Dobro, Vltache, Mirče i Bogobojša. To je vrlo značajan podatak ako se zna da je taj benediktinski samostan, baš kao i samostan Sv. Petra, bio namijenjen redovnicama plemkinjama, a samostan Sv. Mihovila pučankama.

Današnji benediktinski samostan opisuje Andreis [1] kao prastaru crkvu Sv. Duje, premda se zapravo radi o dvije građevine, s tim da se ostatci crkve Sv. Dujma naziru u blizini, s unutrašnje strane gradskih vrata. Crkva je Sv. Nikole iz baroknog doba, a zbog skučenosti prostora nema pročelje i glavni je ulaz na sjevernom zidu prema ulici. Spominjanje crkve Sv. Duje vezano je uz predaju prema kojoj je Sv. Dujam prenio sjeme kršćanstva iz Salone u Trogir, pa je pritom podigao mnoge samostane i crkve. Dakako da je to pojednostavnjen i preinačen odraz stvarne povijesne situacije o nesumnjivo ranom širenju kršćanstva iz Salone u Trogir i njegovu okolicu.

Ipak na ranokršćansko naslijeđe toga položaja može upućivati sarkofag ukrašen motivima reljefnog križa iz 6. st., iako se ne zna odakle je donesen u dvorište samostana. O tome može svjedočiti i ulomak reljefno izvedenoga križa iz 6. ili 7. st. uzidan u jednoj obližnjoj kući. Uz već istaknut kontinuitet trogirskih sakralnih sadržaja i Sv. Duje bi mogao pripadati tom antičkom naslijeđu, posebno što se lokalni sveci počinjnu štovati upravo od 6. st.

U samostanu Sv. Nikole smještena je zbirka umjetnina, od kojih je najvrjedniji Kairos, mramorni reljef grčkog božanstva sretnog trenutka, polikromni reljefni poliptih iz 15. st. iz škole Blaža Jurja Trogiranina, gotička skulptura Bogorodice i slikano raspelo iz 14. st. [2], [3].

Najneobičnija je crkva Sv. Stjepana za čije se postojanje zna samo iz povijesnih izvora, posebno u već spominjanom rukopisu nepoznatog autora o trogirskim crkvama iz 18. st.

Čini se da se na glavnom trgu, na mjestu kasnije vijećnice, nalazila prvotna ranokršćanska crkva Sv. Stjepana, barem tako tvrdi Marasović [6] pozivajući se na Mišu Baradu i njegove notarske trogirске spise. To znači i da je ta crkva bila srušena u često spominjanom saracenskom pljačkanju Trogira u 12. st. Koliko je bila važna svjedoči i činjenica da je odmah potom nanovo izgrađena na prostoru između trga i južnih gradskih vrata. Cvito Fisković čak navodi točan položaj, u blizini crkve Sv. Barbare, ali ga u tome ne slijede ostali autori [6], [9].

Temeljito je srušena 1769., a oltarna je slika *Kamenovanje prvomučenika Stjepana* prenesena u sakristiju katedrale u kojoj se i danas nalazi. Po tom podatku znamo da je i prvotna starokršćanska crkva Sv. Stjepana na glavnom gradskom trgu bila posvećena prvom kršćanskom mučeniku, a ne Sv. Stjepanu ugarskom kralju (oko 920.-1038.) iako su Trogirani bili u dobrim odnosima s hrvatsko-ugarskim kraljevima, posebno Kolumanom i Belom IV. [9].

Prema opisu nepoznatog autora crkva je imala četiri stupa u unutrašnjosti koji su pridržavali središnju konstrukciju kupole ili zvonika. Sudeći prema rasporedu osnovnih konstruktivnih elemenata, pripadala je kombiniranom tipu uzdužnih bazilika s kupolom, poput crkve Sv. Lovre u Zadru ili, ako se radi o inačici s transeptom, bila je poput crkve Sv. Mikule u Splitu [6].

Srednjovjekovni dokumenti svjedoče da je ženski benediktinski samostan Sv. Petra posvećen i izgrađen u 13. st. Međutim predaja tvrdi da je stariji od muškog samostana Sv. Ivana za koji je ranokršćansko podrijetlo vrlo vjerojatno. Ne treba zanemariti ni podatak Ivana Lučića o ostatcima vrlo starog zida u dvorištu samostana. Možda bi i crkva samostana Sv. Mihovila na zapadnom rubu grada, od koje je nakon bombardiranja u II. svjetskom ratu preostao samo zvonik,

mogla biti svrstana u ranoromaničke crkve. To se odnosi i na Gospu od Karmela na sjevernom rubu grada, u čijoj je blizini pronađeno mnogo ranokršćanskih i predromaničkih tragova.

Ranokršćanske i predromaničke crkve na Čiovu

Crkva Gospe kraj mora

Čiovo se u antičko vrijeme nazivalo Boas ili Buas i to je otok gdje su se protjerivali heretici i tamo povlačili u osamu. Stoga je moguće da mnogi

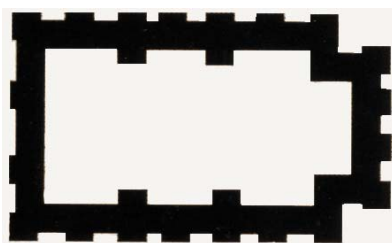
bliža crkva Gospe kraj mora koja pripada posebnoj raširenoj grupi dalmatinskoga predromaničkog graditeljstva. To je jednobrodna građevina s raščlanjenom unutrašnjošću i vanjštinom i bez kupole kakvu obično imaju crkve južnije od Splita i Brača.

Mala je crkvica pravokutnog tlocrta i ima pravokutnu apsidu, presvođena je bačvastim svodom i pridržavaju je dva para pojasnica koje raščlanjuju unutrašnje zidne plohe. Raščlanjenost je međutim najuočljivija na vanjskim zidovima, gdje se na boč-

Položaj ranokršćanskih i predromaničkih crkava na Čiovu (1. crkva Gospe kraj mora, 2. Sv. Andrije, 3. Sv. Fumija, 4. Sv. Teodor, 5. Sv. Mavar u Žednom, 6. – pretpostavljeni položaj crkve Sv. Petra)

samostanski položaji na tom otoku obnavljaju tradiciju kasnoantičkoga pustinjačkog redovništva. O ukorijenjenosti te tradicije svjedoči i odredba trogirskog statuta koja zabranjuje naseljavanje Čiova svima osim gubavcima, pustinjacima i ostalim redovnicima. Najveći se otok trogirskog arhipelaga, čiji je jedan dio danas sastavni dio grada Trogira (a krajnji istočni grada Splita), počinje naseljavati u 15. i 16. st. prognanicima pred Turcima.

Tlocrt najstarijeg dijela crkve Gospe kraj mora

Ipak na otoku ima ranokršćanskih i predromaničkih crkava. Gradu je naj-

nim zidovima nalazi po šest plitkih niša, a na začelnom zidu apside tri plitke kružno presvođene niše. Sve te niše imaju isključivo dekorativnu namjenu. Građena je najvjerojatnije u 11. st., a uz nju se nekada nalazila nastamba pustinjaka.

Crkva je današnji izgled dobila u 13. st. kada je nadograđena u spomen velike pobjede Trogirana nad Splićanima. Nadograđena je tako da je stara crkva postala apsidom nove crkve. Dimenzije su staroga dijela crkve 8 x 2,8 m, a novoga 4,9 x 6 m.

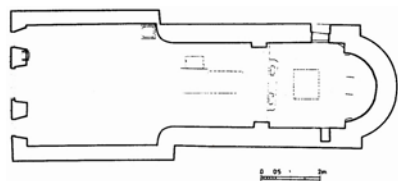
U crkvi su bili vrijedni poliptisi koji se uglavnom čuvaju u pinakoteci crkve Sv. Ivana Krstitelja. Valja reći da je prema tradiciji u toj crkvi prvu misu slavio Petar Berislavić (1475.-1520.), vesprinski biskup i hrvatski ban te jedan od najslavnijih hrvatskih boraca protiv Turaka [1], [3], [6], [11].

Sadašnji izgled crkve Gospe pokraj mora

Crkva Sv. Andrije

Crkva Sv. Andrije u starijoj se literaturi spominje kao boravište benediktinski, a stoji na položaju od iznimne strateške važnosti, na zaravni

Tloct najstarijeg i pridodanog dijela crkve Sv. Andrije

Crkva Sv. Andrije na Balanu (starija slika)

malog brežuljka Balan na zapadnom dijelu otoka koji nadvisuje dvije zaštićene uvale. U davno je doba tu bila i utvrda, a i sam naziv upućuje na utvrđenje. Naime toponimi sa sufiksom an predslavenskog su podrijetla i česti u blizini Trogira i Splita, a naziv Balan blizak je imenu naselja

Bale u Istri (*castrum Vallis*) ili mjestu Bol na Braču čiji je naziv povezan s latinskim *vallum* (jarak, šanac). Uzvišenje je vrlo pogodno za razvoj fortifikacije, ali je krajem šezdesetih

i sedamdesetih godina prošlog stoljeća divlja gradnja gotovo potpuno sakrila crkvu.

Vjeruje se da tragovi prvotne crkve potječu iz 6. i 7. st. kada se na našoj obali širilo štovanje Sv. Andrije, posebice za vladavine bizantskog cara Justinijana I. Velikog. Čini se da je na tom mjestu, koje je bilo utvrđeno i u prapovijesti, krajem 6. ili početkom 7. st. podignuta bizantska utvrda i promatračnica. U njezinu je sklopu bila i crkvice Sv. Andrije koja je proširena u doba romanike, a u 14. st. obnovljena je i utvrda radi promatranja pristupa Trogiru s morske jugozapadne strane. S vremenom su crkvu preuzeli redovnici pustinjaci, a potom je uz crkvu smješten minijaturni ženski benediktinski samostan, vjerojatno podređen benediktinskom samostanu Sv. Nikole (Sv. Dujma) u Trogiru. Gašenjem redovničkog života o crkvi se neko vrijeme brinula ribarska bratovština.

Crkva Sv. Andrije kao cjelina s najstarijim je i produženim dijelom duga 13 m. Novi je dio širok 5, a stari 4,1 m i dug 8,25 m. Dijelovi su međusobno različiti i po debljini zidova, stariji ima 63 ili 65 cm, a novi 53 cm. Stari je dio podijeljen parom lezena, a samo je dio prostora nad svetištem nadsvođen, dok je apsida presvođena kalotom. Na zapadnom su romaničkom dijelu vrata koja možda potječu od prijašnje crkve i dva para prozora sa zvonikom na preslicu. Na sjevernom su zidu starijega dijela crkve naknadno otvorena vrata, a u apsidi je uski prostor s kamenom rešetkom koji je pronađen u istraživanjima provedenim 1995., baš kao i plutej ugrađen u postojeći oltar. I tranzena i plutej, kao i zidanje priklesanim kamenom u horizontalnim redovima s mjestimičnim izravnavanjem tankim pločastim slojevima, značajka su ranobizantskih crkava, posebno u kastrumima tijekom 6. i 7. st.. Takva je primjerice crkva Sv. Damjana u Barbatu na Rabu, ali i crkva Sv. Eufemije na otočiću Fumiji u blizini Čiova [1], [3], [11], [12].

Crkva Sv. Eufemije na Fumiji

Fumija je otočić položen uz jugozapadnu obalu Čiova nedaleko od Trogira i stoga smo tamošnju crkvu svrstali u prikaz čiovskih crkava. Naziv

Stara slika ostataka crkve Sv. Eufemije na Fumiji

potječe od gotovo u cijelosti sačuvane crkvice Sv. Eufemije koja se sastoji od pravokutne lađe (5,16 x 4,1 m) i polukružne apside. Uz zapadni su zid pridodane dvije manje prostorije, od koji je jedna cisterna, tako da je ukupna duljina građevine 12,2 m. Crkva je posvećena Sv. Eufemiji (289.-304.), kršćanskoj mučenici iz Kalcedona pokraj Carigrada, koja je umrla od ozljeda u areni iako je lavovi nisu rastrgali. Svetica je inače zaštitnica grada Rovinja, a njezino ime na grčkom znači ublažena riječ ili blagorijek.

Prema povijesnim izvorima trogirski su benediktinci na Fumiji imali posjed s crkvom i gospodarskim zdanjem. Ruševine su dugo smatrane srednjovjekovnim, ali su tek nedavno prepoznate kao ostatci ranokršćanskog samostana. Pretpostavke o samostanu temelje se na predaji i dokumentima, a ranokršćanski je sklop posvjedočen ulomcima skulpture tijekom istraživanja prije više desetaka godina. Uostalom ranokršćanskom krugu pripada i naslovnik crkve. S obzirom na sličnost s obližnjom crkvom Sv. Andrije na Čiovu, vjerojatno je bila u sklopu bizantskog kastruma.

Dosadašnja istraživanja na Fumiji nisu ni dovršena ni objavljena, a u literaturi su tek uzgredno spominjana. Branka Migoti [3] imala je prili-

ku da osobno pregleda nedovršeni crtež u Institutu za povijest umjetnosti Zagrebačkog sveučilišta. Mi smo tek nakon duge potrage, budući da se na otok nismo uspjeli prebaciti, pronašli jednu malu sliku iz fototeke Konzervatorskog zavoda u Splitu, a objavio ju je don Ivan Ostojić [13]. Na slici se vidi da je crkva gotovo u cijelosti sačuvana iako nema krova. Potom smo na temelju satelitske snimke na internetu pokušali reproducirati i njezin tlocrt.

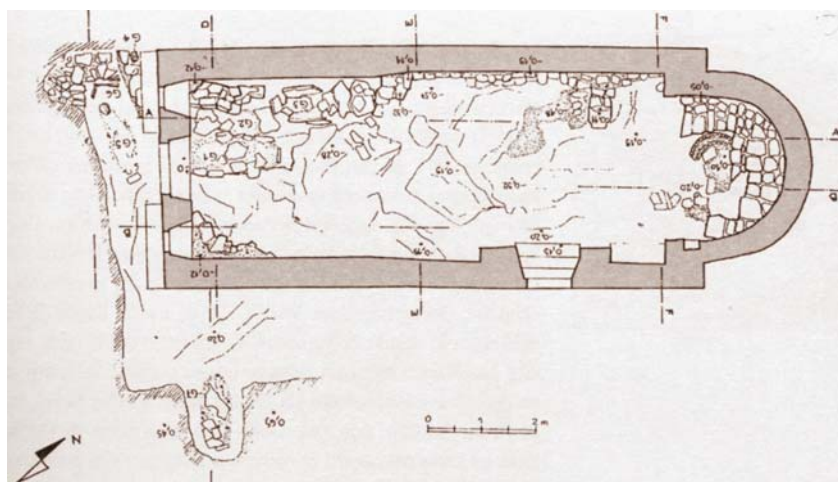
Ostale crkve na Čiovu

Crkva Sv. Teodora (Tudora), koji je, kao što znamo, bio zaštitnik bizants-

ke vojske, nalazi se na groblju uz more u mjestu Okrug Gornji. Iako bi titular upućivao na ranije razdoblje, riječ je ipak o romaničkoj grobljanskoj crkvi s četvrtastom apsidom u čijim su bočnim oltarima pronađena dva ulomka mramornih pluteja. Tonči Burić je na temelju kvalitetne izvedbe i materijala te motiva koji nagovještaju romaniku to pripisao inventaru trogirске katedrale. Postoji međutim mogućnost da ipak pripadaju prijašnjoj fazi Sv. Teodora, a na to upućuje vjerojatno ranokršćanska tranzena od prekrivenih traka ugrađena u prozor grobljanske kapele [3]. Tijekom 1998. i 1999. obavljena su zaštitna arheološka istraživanja na

Crkva Sv. Teodora u Okrug Gornjem

Tlocrt crkve Sv. Mavra s okolišem

crkvi Sv. Mavra u mjestu Žedno na otoku Čiovu. Iskapanjima su utvrđeni slojevi iz rimskog razdoblja iz 1. st. s dobro očuvanom cisternom te keramikom, novcem i ulomcima nadgrobni spomenika. Pronađeni su i ostatci keramike, novca i temelja gospodarskih zgrada iz kasnijeg razdoblja. Potom je nastao prekid kontinuiteta života i u 12. ili 13. st. na ostacima je prijašnjega zdanja podignuta romanička crkva Sv. Mavra. Oko nje se postupno razvilo najstarije groblje sela Žedno koje se izgradnjom dominikanskog samostana Sv. Križa preselilo na obalu. Poslije je i u naselju Žedno izgrađena nova župna crkva. Na kraju su oko crkve živjeli pustinjaci koji su temeljito obnovili staru cisternu za vodu i uz crkvu podigli manji zgradu za boravak, a crkva je znatno produljena i obnovljena u doba baroka. Sada se koristi samo 15. siječnja na blagdan Sv. Mavra, učenika Sv. Benedikta, utemeljitelja i poglavara opatije u Glanfeuilu u Francuskoj [14].

Jedna je uvala na istočnom dijelu Čiova nazvana Supetar, a ime je dobila po istoimenoj crkvi za koju se zna iz dokumenata jer je pred njom 1243. zaključen mir između Trogirana i Splitsana, a jedan je od svjedoka bio Toma Arhidakon. Mletački međašnji stup još se i sada nalazi pred crkvom u Slatinama, a taj je dio Čiova i danas u sastavu grada Splita.

Crkvu u istoimenoj uvali uopće nije lako pronaći, u što smo se i osobno uvjerali. Lovre Katić uspio je prije pedesetak godina, na položaju nadomak morske obale, pronaći ostatak kamenog pilastra s pleterom te naslutio tragove crkvice, slične crkvicama koje su se u Hrvatskoj gradile tijekom 11. st. Pronašao je još neke kamene ostatke uz župnu crkvu u Slatinama. U dokumentima je otkrio da je još 1603. crkva bila posve porušena, samo s kamenim oltarom i bez krova i da se nalazi od "pustinje Začeca Blažene Djevice Marije jed-

nu milju" [15]. Ta je druga crkva danas znana kao Gospa od Prizidnice (po istoimenoj čudotvornoj slici), a izgrađena je na strmim južnim obalama Čiova, ispod pećina u kojima su svojedobno boravili pustinjaci. Pustinjaci su živjeli i uz franjevački samostan i crkvu Sv. Marije od Drida, koja je ime također dobila po čudotvornoj slici prenesenoj s brda Drid iznad mjesta Marina na kopnu. U blizini je crkve Sv. Marije podzemna spilja Bilosoja (duga 47 m i visoka do 7 m) u kojoj je kameni oltar posvećen evanđeoskima ženama – Mariji iz Betanije i Sv. Mariji Magdalen. Na tom su oltaru, kako se vjeruje, svetu misu slavili brojni pustinjaci [1], [13].

Zaključak

Prikazane su sve ranokršćanske, predromaničke i ranoromaničke crkve Trogira i Čiova. Poseban je problem bio s crkvama u gradu Trogiru jer obično sakralni spomenici na skućenom prostoru imaju dugotrajnu prošlost, ponekad i kao poganska svetišta. Stoga je valjalo obraditi gotovo sve crkve jer su vjerojatno nastale na ostacima negdašnjih.

Razvoj kršćanstva u Trogiru svjedoči da je iz obližnje biskupske mitropolije Salone kršćanstvo vrlo brzo stiglo u taj manji trgovački gradić, kojega je poslije položaj na otoku spasio od sudbine gradova na kopnu. Činjenica jest da crkve koje su se gradile u predromaničkom i ranoromaničkom razdoblju po stilu ili imenima svojih donatora bjelodano svjedoče o ranom naseljavanju Trogira hrvatskim stanovništvom.

Odlučili smo prikazati i crkve s otoka Čiova, ponajprije i stoga što je dio tog otoka u sastavu grada Trogira. Ali i tu smo primijenili načelo da barem spomenemo svaku crkvu koja ima bilo kakve naznake o predromaničkom podrijetlu.

Starih crkava u okolici Trogira još ima, ali držimo da ih nije bilo nužno

ohuhvaziti ovim prikazom. Okrenut ćemo se crkvama Dalmatinske zagore koje smo idući obalom i otocima pomalo zanemarili. Stoga će te crkve biti sadržaj naših sljedećih nastavaka.

Pripremili: Krešimir Regan,
Branko Nadilo

IZVORI

- [1] Andreis, P.: *Povijest grada Trogira I*, Čakavski sabor, Split, 1977.
- [2] Delalle, I.; Slade-Šilović, M.; Gejić, S.: *Trogir – mala turistička monografija*, Studio Hrg, Zagreb, 1999.
- [3] Migoti, B.: *Ranokršćanska topografija na području između Krke i Cetine*, JAZU, Zagreb, 1990.
- [4] Kovačić, V.: *Prilozi za ranokršćansku topografiju Trogira*, Diadora, glasilo Arheološkog muzeja u Zadru (1992.) 14., str. 291-310
- [5] Marasović, T.: *Iskapanje ranosrednjovjekovne crkve sv. Marije u Trogiru*, Starohrvatska prosvjeta III. (1963.), 8.-9., str. 83-103
- [6] Marasović, T.: *Značaj ranosrednjovjekovnog graditeljstva u Trogiru*, Moćnosti (1980.), 10.-11., str. 1001-1008
- [7] Rapanić, Ž.: *Sancta Maria de Platea u Trogiru*, Starohrvatska prosvjeta III. (1998.), 25., str. 43.-62
- [8] Vežić, P.: *O centralnim građevinama Zadra i Dalmacije u ranom srednjem vijeku*, Diadora, glasilo Arheološkog muzeja u Zadru, (1991.) 13., str. 323-368
- [9] Fisković, C.: *Dvije preromaničke crkve u Trogiru*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji (1962.), 14., str. 40-51
- [10] Bužančić, R.: *Predromanička pregradnja crkve Sv. Martina u Trogiru*, Petriciolijev zbornik I., Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji (1995.), 35., str. 241-251
- [11] Vidović, M.: *Splitsko-makarska nadbiskupija – župe i ustanove*, Splitsko-makarska nadbiskupija, Split, 2004.
- [12] Babić, I.: *Crkva sv. Andrije na Čiovu*, Petriciolijev zbornik I., Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji (1995.), 35., str. 203-223
- [13] Ostojić, I.: *Benediktinci u Hrvatskoj o ostalim našim krajevima*, sv. II., Split, 1964.
- [14] Burić, T.: *Sv. Mavar – Žedno*, Starohrvatska prosvjeta III. (2000.), 27., str. 9-14
- [15] Katić, L.: *Starohrvatska crkva sv. Petra na Čiovu*, Starohrvatska prosvjeta III. (1954.), 3., str. 193-184